

Mikayıl Rəfili Nizami Gəncəvi irsinin tədqiqatçısı kimi

Nurlanə Məmmədova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.
E-mail: memmedovanurlane89@gmail.com

Annotasiya. Mikayıl Rəfili bədii yaradıcılığı və elmi əsərləri ilə ədəbiyyatşünaslıqda əhəmiyyətli yer tutur. Onun irsinin əsas hissəsini ədəbiyyatşünas və tənqidçi kimi çoxcəhətli fəaliyyəti təşkil edir. Xüsusilə, Nizami Gəncəvi yaradıcılığının araşdırılmasında, həlli vacib olan mübahisəli məsələlərin aydınlaşdırılmasında tənqidçinin xidmətləri böyükdür. Onun “Nizami” monoqrafiyası və qədim Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı tədqiqatlarında XX əsrin 30-40-cı illərində şairin yaradıcılığına müxtəlif istiqamətlərdən toxunduğunun şahidi oluruq. Şairin poemalarının əsas mövzu və ideyasını təhlilə cəlb edən ədəbiyyatşünas öz fərdi yanaşma tərzilə elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Buna görə də Mikayıl Rəfilinin elmi fəaliyyətinin tədqiqata cəlb edilməsi bu günün prizmasından zəruri bir məsələdir və zaman keçdikdə öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Məqalədə məqsədimiz Nizaminin həyat və yaradıcılığı haqqında ədəbiyyatşünasın fərqli və özünəməxsus üslubunu üzə çıxarmaqdır. Bu məqsəddən irəli gələrək qarşımızda duran əsas vəzifə Mikayıl Rəfilinin ədəbiyyatşünaslıqdakı mövqeyini nümayiş etdirməkdir.

Açar sözlər: Mikayıl Rəfili, Nizami Gəncəvi, Azərbaycan dili, “Vis və Ramin” əsəri, poemalar

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 06.01.2023; qəbul edilib – 27.01.2023

Mikayıl Rafili as a researcher of Nizami Ganjavi heritage

Nurlana Mammadova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.
E-mail: memmedovanurlane89@gmail.com

Abstract. Mikayıl Rafili occupies an important place in literary studies with his artistic creativity and scientific works. The main part of his legacy is his multifaceted activity as a literary critic and critic. In particular, the services of the critic are great in the investigation of Nizami Ganjavi's work, in clarifying controversial issues that are important to resolve. In his “Nizami” monograph, researches related to ancient Azerbaijani literature, we witness that he touched the poet's work from different directions in the 30s and 40s of the 20th century. The literary critic, who analyzed the main themes and ideas of the poet's poems, attracted the attention of the scientific community with his individual approach. Therefore, the involvement of the scientific personality of Mikayıl Rafili in the research is a necessary issue from the perspective of today and maintains its relevance as time passes. Our goal in the article is to reveal the different and unique style of the literary critic about Nizami's life and work. Based on this goal, the main task before us is to demonstrate Mikayıl Rafili's position in literary studies.

Keywords: Mikayıl Rafili, Nizami Ganjavi, Azerbaijani language, “Vis and Ramin”, poems

Article history: received – 06.01.2023; accepted – 27.01.2023

Giriş / Introduction

Bədii yaradıcılıqda zaman faktoru mühüm əhəmiyyətə malikdir. Zamanın sınağından keçib əsrlərlə yaşayan bədii mətnlər ədəbiyyatşünaslıqda hər bir dövrdə aktual araşdırma obyektinə çevrilir. Çünki “zaman heç nədən çəkinmir, hissə də qapılmır və onun müttəfiqi yalnız obyektivlikdir” [2, s.64]. Bu cəhətdən, Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı əsrlərdir diqqət mərkəzindədir. Buna səbəb həmin bədii nümunələrin müəllifinin subyektiv düşüncə müstəvisinin orijinallığı, gerçəkliyə sərbəst yanaşma tərz, fikirlərinin bənzərsizliyi olmuşdur. Nizami yaradıcılığının əsas keyfiyyəti bədii təfəkkürün zirvəsinə yüksələ bilməsindədir. Nizaminin biliyinin və fikirlərinin dərinliyi, humanizmi, fəlsəfi görüşlərinin hər dövr üçün mahiyyətini qoruyub saxlaması, yaradıcılığında xalqa yaxınlığı bizə bu qənaətə gəlməyə əsas verir. Onun “Xəmsə”sinə daxil olan poemalarının düşündürücülük xüsusiyyəti oxucu və tənqidi fikri öz arxasınca aparmış, nəzəri-estetik fikirdə həmişə hakim mövqeyini qoruyub saxlamışdır.

İllər keçdikdən sonra zamanın imtahanından üzüağ çıxan ədəbi-tənqidi fikir də bu ədəblərin yaradıcılığının daha geniş şəkildə tanınmasında mühüm rol oynamışdır. Tənqidçi yüksək ideya və bədii keyfiyyətə malik əsərləri təbliğ etməklə ədəbiyyatşünaslıqda yazıçı və şairlərin yerini müəyyənləşdirmiş olur. Bununla da, elmi təfəkkürün gücü ilə bədii təfəkkürün ən incə detalları üzə çıxmış olur. Yazıcının subyektiv düşüncə tərz tənqidçinin obyektiv baxışının bucağında aydınlığı ilə açılır. Ədəbiyyatşünaslıqda Nizami yaradıcılığına məqalə və ya monoqrafiya həcmində bir çox tənqidçilər toxunmuşlar. Bu araşdırmalarda şairin həyat və yaradıcılığının müəyyən tərəfləri üzə çıxmışdır. Mikayıl Rəfilinin “Nizami” monoqrafiyası kiçik həcmə baxmayaraq, yazıldığı dövr baxımından qoyulan problemlərin araşdırılması istiqamətində mühüm addımdır. Onun əsas məqsədi Nizaminin humanist dünyagörüşünü, yaradıcılığının xalqa bağlılığını üzə çıxarmaqdır.

Əsas hissə / Main Part

Mikayıl Rəfilinin dünya poeziyasının qabaqcıl simalarının sırasında Nizaminin yerini düzgün müəyyənləşdirmiş, Şota Rustavelli, Nəvai, Xosrov Dəhləvi, Cami, Füzuli yaradıcılığında Nizaminin təsiri məsələsinə toxunmuşdur. Mikayıl Rəfilinin sovet quruluşunun çətin bir dönəmində bu məsələlərə diqqət yetirməsi təqdirəlayiq bir haldır. 1937-ci il represiya dalğasının təzə qurtardığı bir vaxtda Mikayıl Rəfilinin Nizami haqqında monoqrafiyası çap olunmuşdur.

M.Rəfilinin Nizaminin Azərbaycan dilində də yazdığını təsdiq edən materialların varlığından bəhs etmiş, Nizaminin fars dilində yazmasını əsas gətirərək onu Azərbaycandan uzaqlaşdırmağa çalışan, onun azərbaycanlı olmasına şübhə etməyə şərait yaradanlara qarşı öz iradəni bildirmişdir: “Bunu nəzərdə tutmaq lazımdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatının ən böyük nümayəndələri belə bəzən yalnız doğma Azərbaycan dilində deyil, bəlkə eyni zamanda bir sıra mühüm əsərlərini ərəb və fars dillərində yaratmışlar (Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundov). Buna görə Azərbaycan orta əsr ədəbiyyatının məsələlərini həll etdikdə dil bizim üçün əsas olmamalıdır” [7, s.12-13].

Ədəbiyyatşünas Nizaminin Azərbaycan dilində yazdığını sübut edən mənbələr içərisində Lütfəli bəy Azərin “Atəşgədə” əsərindəki rəvayətə müraciət etmiş, Nizaminin “Leyli və Məcnun” əsərini Azərbaycan dilində yazmaq istəməsindən, Şirvanşah Axsitanın onun bu niyyətinə mane olmasından, Şirvanşahın poemanı fars dilində yazmasını şərt qoymasından, öz doğma dilində əsər yazma bilmədiyini üçün şairin dərin sarsıntı keçirməsindən bəhs etmişdir. Tənqidçinin bu nəticəyə gəlməsinə “Leyli və Məcnun” poemasının “Kitabın yazılmasının səbəbi” hissəsində şairin qələmə aldığı beytlər də şərait yaratmışdır:

*“Türk dili yaramaz şah nəslimizə,
Əskiklik gətirər türk dili bizə.
Yüksək olmalıdır bizim dilimiz,
Yüksək yaranmışdır bizim nəslimiz”.*

*Qulluq halqasına düşdü qulağım,
Qan vurdu beynimə, əsdi dodağım. [4, s.34-35]*

O, bu məsələlərin fonunda Nizami Gəncəvinin ana dilində yazdığı bilməməsinin real səbəblərini də üzə çıxarmışdır. Belə ki, XII əsrdə rəsmi ədəbi dilin fars dili olması bu dilin şairlərin yaradıcılığında hakimliyini labüd edirdi.

Mikayıl Rəfilinin Nizami Gəncəvinin milli mənsubiyyəti məsələsini də aydınlaşdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur. Nizaminin Gəncədən yoxsa, Qumdan olması faktının araşdırılması istiqamətində tənqidçinin tarixi fakt və mənbələrə müraciət etməsi, şairin əslən haralı olması haqqında olan tərəddüdü, mübahisəli məsələlərin hansı səbəbdən qaynaqlandığına aydınlıq gətirilməsi Mikayıl Rəfilinin mənbələrə ötrə yanaşmadığını göstərirdi. Nizaminin “Xəmsə”sinin sonunda Qum şəhərinin adı olan rübainin sonradan əl yazılarının üzünü köçürənlər tərəfindən əsərə salındığını, şairin ilk əl yazılarında bu rübainin olmadığını vurğulamışdır. Bu zaman tədqiqatçının fikirlərində iki yanaşma üzə çıxır:

1. Nizami Gəncəvinin əslən Gəncədən olması faktının isbatı
2. Nizaminin ata-babasının Qumdan Gəncəyə gəlmə ehtimalı

Tənqidçi təhlillərində Nizaminin poemalarının Azərbaycan həyatı ilə bağlılığı məsələsinə xüsusi diqqət yetirmiş, şairin düşüncə tərzini milli mədəniyyətimizlə əlaqələndirmişdir. O, eyni zamanda “Sirlər xəzinəsi” əsəri ilə “Kəlilə və Dimnə”, “Xosrov və Şirin” poeması ilə “Vis və Ramin”, “Leyli və Məcnun” poeması ilə Şekpirin “Romeo və Cülyetta” əsəri, “İskəndərnamə” poeması ilə Homerin “İliada”sı arasında bənzərliklərin olduğunu qeyd etməklə Nizaminin dünya ədəbiyyatında yerini və mövqeyini müəyyənləşdirməyə çalışmış, onun əsərlərinin dünya ədəbiyyatına təsirini xüsusilə vurğulamışdır. “Sirlər xəzinəsi”si əsərində Nizaminin nəsihətamiz, filosof təbiəti, “Xosrov və Şirin” və “Leyli və Məcnun” poemalarında aşiqanə-romantik şəxsiyyəti, “Yeddi gözəl” poemasında psixoloji-analitik qabiliyyəti nəzərdən keçirilmiş, “İskəndərnamə” poemasında vətənpərvər sənətkar kimi diqqətə çatdırılmışdır. Nizami Gəncəvinin poemalarının təhlili zamanı ümumi bir xüsusiyyət ortaya çıxmışdır: Humanist şair obrazı. Rəfilinin şairin humanizmini belə səciyyələndirmişdir: “Xalqa, insana qarşı məhəbbət, ədalətsiz və zülmkar hakimlərə qarşı kəskin nifrət, insan ruhunun dərinliklərinə dala bilmək ustalığı Nizamiyə öz dahi və ilhamlı qələmi ilə ən böyük sənət əsərləri yarada bilməsinə imkan vermişdir. Elə əsərlər ki, humanist bir ruhla, insaniyyət pərvərliklə, həyat eşqi ilə doludur” [3, s.97].

Mikayıl Rəfilinin Nizaminin “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl”, “İskəndərnamə” əsərlərini roman kimi dəyərləndirmiş, “Sirlər xəzinəsi”nin onun yaradıcılığında ayrıca bir yer tutduğu qənaətinə gəlmişdir. Nizami Gəncəvi bu ilk poemasını 35 yaşında yazmışdır. Nizaminin yaradıcılığa mükəmməl bir əsərlə başlaması məsələsi tənqidçini düşündürən başlıca amildir. “Sirlər xəzinəsi” kimi tərbiyəvi və didaktik bir əsərin meydana gəlməsini səciyyələndirən real səbəblər vardır. Tənqidçinin fikrincə, yaradıcılıq yolundakı təcrübə sayəsində belə bir mükəmməl əsər ortaya çıxmağa bilər. Yəni Nizami Gəncəvi bu əsəri yazana qədər artıq ustad sənətkar kimi tanınmışdır. Bildiyimiz kimi, şairin 20 min beytlik divanı olmuş, “Leyli və Məcnun” əsərində “Divanı” olduğunu qeyd etmişdir. Divana daxil olan lirik şeirlər “Sirlər xəzinəsi” əsərindən əvvəl yazıla bilərdi. Müəllif belə bir iddia irəli sürür ki, Nizami Gəncəvi yaradıcılığa “Sirlər xəzinəsi” əsəri ilə başlamamış, onun bundan əvvəl irihəcmli başqa bir əsəri olmuşdur. Mikayıl Rəfilinin “Vis və Ramin” əsərinin Nizami Gəncəviyə məxsusluğunu isbat etməyə çalışmışdır. 1939-cu ildə çap olunan “Nizami” monoqrafiyasındakı fikirləri onun bu problemə yanaşmasındakı ziddiyyətləri ortaya çıxarır: “Çox mümkündür ki, Nizaminin şeir divanının müəyyən hissəsi də onun gənclik dövrünə aiddir. Hər halda şairin yaradıcılıq inkişafı hər hansı bir şəkildə təşəkkül etsə də, o, 1179-cu ildə ilk böyük əsərini tamamlamışdır. Şair bu əsərinin adını “Məxzənül əsrar”, yəni “Sirlər xəzinəsi” qoymuşdur” [3, s.29-30].

Mikayıl Rəfilinin tədqiqatından üç nəticə hasil olur:

1. “Vis və Ramin” əsərinin Fəxrəddin Gürgani tərəfindən yazılması şübhəli bir məsələdir.
2. “Vis və Ramin”in Nizami Gəncəvi tərəfindən yazıla bilməsi ətrafında elmi tədqiqatlar davam etdirilməlidir.

3. “Vis və Ramin” XI əsrdə deyil, XII əsrdə yazılmışdır.

4. “Vis və Ramin” əsəri Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” əsərini xatırladır.

“Vis və Ramin” əsəri barədə ədəbiyyatşünaslıqda mübahisəli fikirlər çoxdur. Bu əsərin müəllifinin kimliyi məsələsi həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Dövlətsah Səmərqəndi, Lütfəli bəy Azər, Abbasqulu ağa Bakıxanov bu əsərin müəllifinin Nizami Gəncəvi olduğu fikrindədirlər. Məhəmməd Oufi, Həmdullah Mustafa Qəzvini, Əbdürrəhman Cami, Qulamhüseyn Beqdelinin fikrinə isə bu əsər Fəxrəddin Gürgani tərəfindən yazılmışdır. Maraqlıdır ki, Mikayıl Rəfili 1941-ci ildə nəşr olunan “Древняя Азербайджанская литература” kitabında bu əsərin Gürgani tərəfindən yazıldığını qeyd etmişdir: “XI əsrdə Firdovsinin “Şahnamə”sindən sonra İran şairi Fəxrəddin Gürganinin 1048-ci ildə yazdığı “Vis və Ramin” adlı məşhur poeması meydana çıxmış idi” [6, s.55]. Lakin 1947-ci ildə Nizami Gəncəvinin yubileyi münasibətilə yazdığı, kollektiv məqalələr toplusuna təqdim etdiyi “Vis və Ramin” problemi” məqaləsində bu əsərin müəllifi kimi Nizami Gəncəvinin adını qeyd etmiş, əvvəlki fikirlərini təkzib etmişdir.

“Vis və Ramin” əsərinin müqəddiməsində Fəxrəddin Gürganinin adı çəkilmişdir. Tənqidçi əsərin əvvəlində Sultan Toğrul tərəfindən İsfahana vali təyin olunan Əbu-Nəslrə Fəxrəddin Gürganinin əhvalatının təsvirinin onun müəllifinin kimliyini ortaya qoymadığını, bu əhvalatın uydurma ola biləcək ehtimalını nəzərdən qaçırmır. Onun qənaətinə, əsərdə “şair özünün kim olduğunu nəql etmək istəyirdisə, o zaman özündən üçüncü bir şəxs kimi bəhs etməyə heç bir ehtiyac yox idi” [5, s.155].

Mikayıl Rəfili “Xosrov və Şirin” əsəri ilə “Vis və Ramin” əsəri arasındakı oxşarlıqları azad sevginin tərənnümü ətrafında təhlil edərək isbatlamağa cəhd göstərmişdir. Eyni məhəbbət konsepsiyası, həyat hadisələrinin eyni şəkildə həll edilməsi ədəbiyyatşünası bu nəticəyə gəlməyə yönəldirmişdir. Hər iki əsərin müəllifinin eyni olmasını təsdiq etmək üçün əsərlərin özünə müraciət etmiş, sitatlar əsasında öz elmi iddialarına aydınlıq gətirmişdir. Eşq macərəsinin üç qəhrəman arasında davam etməsi (Möbid, Vis və Ramin; Xosrov, Şirin və Fərhad; Leyli, Məcnun və İbn-Səlam), əsərlərin aşıq obrazlarının başqa qadınları sevməsi (Visdən ayrılan Raminin Gülə aşıq olması, Şirindən ayrılan Xosrovun Məryəmi alması), məşuq obrazlarının sevgidə sadıq olması, xəyanəti bağışlaması, sevgililərin sevə-sevə bir-birlərini rədd etməsi, sonra yenidən onların qovuşması epizodları müəllifin bu nəticəyə gəlməsinin təsadüfi bir hadisə olmadığını təsdiq edir. Lakin onu da unutmamaq olmaz ki, Nizami əsərlərində təkrara yol verməzdi. Onun hər bir poemasında fərqli sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin olduğu danılmazdır. Məsələnin bu tərəfi bu əsərin Nizami Gəncəvi tərəfindən yazılmasına şübhə oyadırdı. Əsərin yazılma tarixi haqqında ədəbin irəli sürdüyü iddialar onu XII əsrin məhsulu kimi göstərirdi. “Vis və Ramin” əsərində təsvir olunan məhəbbətin XI əsrdə yazılması məsələsinin reallığı əks etdirmədiyini, İranda bu əsərin yaranması üçün əlverişli şəraitin olmadığı qənaətinə gəlirdi.

Mikayıl Rəfilinin 40-cı illərdə araşdırıb üzə çıxarmağa çalışdığı, gələcək nəsillər üçün vacib problem kimi ortaya qoyduğu bu tarixi gerçəklik XXI əsrdə öz həllini tapmışdır. “Vis və Ramin” əsərinin müəllifinin Fəxrəddin Gürgani olduğu təsdiqlənmiş, bu əsəri Nizaminin yaradıcılıq xəttindən ayıran xüsusiyyətlər diqqətə çatdırılmışdır: “Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” əsərində qoyduğu humanist konsepsiyalar onun əsərini Fəxrəddin Gürganinin poemasından əsaslı şəkildə fərqləndirir. Nizaminin “Xosrov və Şirin” poemasında qoyulan böyük bəşəri problemlər – ictimai ədalət, dövlət quruculuğu məsələləri, Xosrov, Şirin və Fərhad kimi yüksək və kamil obrazların işığında “Vis və Ramin” əsərinin qəhrəmanları mənəvi cəhətdən nümunəvi obraz səviyyəsinə qalxa bilmirlər, cahiliyyə dövrünün adət-ənənəsi və əxlaq tərzinin qurbanlarıdır” [1, s.719-720].

“Vis və Ramin” əsərinin Nizami Gəncəviyə məxsusluğunda gəlmiş olduğu yanlış mülahizələrə baxmayaraq, “Xəmsə”nin, şairin yaradıcılığının əsas ideya və mövzu qaynaqları, sənətkarlıq xüsusiyyətləri haqqındakı fikirləri elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır. Onun bir sözündə həqiqət vardır ki, “Nizami o qədər böyük və zəngin bir sənətkardır ki, “Vis və Ramin” onun şöhrətini artırır əksildə bilməz” [5, s.154]. Həm də müəllifin əsas niyyəti bu mübahisəli problemə həll yolu tapmaqdır. Bu da bir həqiqətdir ki, Mikayıl Rəfilinin milli ədəbiyyat tarixinin yazılmasında böyük xidmətlərindən biri də klassik irslə bağlı apardığı tədqiqatlardır.

Nəticə / Conclusion

Nizami Gəncəvi, klassik irslə bağlı tədqiqatlarda bu araşdırmanı aparan ədəbi sima ədəbiyyat tarixçisi kimi özünü göstərir, öz fikirlərindən çox ümumiləşmiş təhlil istiqamətindən məsələyə yanaşır, tənqidi düşüncə tərzini az nümayiş etdirirdi. Bu tipli əsərlərin yazılmasının əsas məqsədi müəllifin həyat və yaradıcılığı ilə müəyyən bir oxucu kütləsini tanış etməkdir. Mikayıl Rəfilinin Nizami Gəncəvi yaradıcılığına yanaşmasında isə ədəbi-tənqidi fikirlər üstünlük təşkil edir. Rəfilinin ümumi axının arxasınca getməmiş, heç kimdən çəkinmədən mülahizələrini diqqətə çatdırmış, subyektiv fikirlərinə aydınlıq gətirməyi bacarmışdır. Doğrudur, tənqidçinin araşdırmasında elmi cəhətdən tam həllini tapmamış fikirlər mövcuddur. Bu tədqiqatların XX əsrin 30-40-cı illərində aparıldığını nəzərə alsaq, bu qəbul ediləndir. Bir tənqidçi olaraq öz fikirlərini ifadə edib çərçivələri qırmaq cəhdi Mikayıl Rəfilinin yaradıcılıq yolunu səciyyələndirən əsas cəhətdir. Nizami Gəncəvi yaradıcılığının araşdırılması istiqamətində onun tədqiqatları mühüm bir addımdır və ədəbiyyatşünaslıqda özünü Nizami irsinin tədqiqatçısı kimi tanıda bilmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Allahverdiyeva, Z. Nizami Gəncəvi və Fəxrəddin Gürgəni. Nizami Gəncəvi: həyatı və yaradıcılığı. Sənətkarın elmi pasportu – 25 (Kollektiv). – Bakı: Elm, 2021.
2. Elçin. Məsuliyyətimizi nə üçün janrın boynuna atırıq? – Bakı: Təhsil, 2019.
3. Mikayıl, R. Nizami (həyatı və yaradıcılığı). – Bakı: Azər nəşr, 1939.
4. Nizami, G. Leyli və Məcnun. – Bakı: Lider, 2004.
5. Rəfil, M. “Vis və Ramin” problemi. Nizami (Məqalələr və tədqiqlər). Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Yanında Nizami Yubileyi Komitəsi, Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı ; red. S.Vurğun. K.4. – Bakı: Azər nəşr, 1947.
6. Рафили, М. Древняя Азербайджанская литература. – Баку: Издание НКП Азербайджанской ССР, 1941.
7. Рафили, М. Низами (Жизнь и творчество). – Баку: Изд. Союза писателей, 1939.

Микаил Рафили как исследователь наследия Низами Гянджеви**Нурлана Мамедова**

Институт литературы имени Низами Гянджеви. Азербайджан.

E-mail: memmedovanurlane89@gmail.com

Резюме. Микаил Рафили занимает важное место в литературоведении своим художественным творчеством и научными трудами. Главной частью его наследия является многогранная деятельность литературоведа и критика. В частности, велики заслуги критика в исследовании творчества Низами Гянджеви, в выяснении важных для разрешения спорных вопросов. В его монографии “Низами”, исследованиях, связанных с древней азербайджанской литературой, свидетельствуется, что он коснулся творчества поэта с разных сторон в 30-х и 40-х годах 20-го века. Литературовед, проанализировавший основные темы и идеи стихотворений поэта, привлек внимание научной общественности своим индивидуальным подходом. Поэтому привлечение научной личности Микаила Рафили к исследованиям является необходимым вопросом с точки зрения сегодняшнего дня и сохраняет свою актуальность с течением времени. Цель статьи – раскрыть различный и неповторимый стиль литературоведа о жизни и творчестве Низами. Исходя из этой цели, основная задача, автора статьи, состоит в том, чтобы продемонстрировать позицию Микаила Рафили в литературоведении.

Ключевые слова: Микаил Рафили, Низами Гянджеви, азербайджанский язык, “Vis и Рамин”, стихи